

A MAGYARORSZÁGI FÖLDMŰVELŐSZOCIALIZMUS FELADATAI.

— MÁSODIK KÖZLEMÉNY. —

De vajjon feladata-e a szociáldemokráciának — fogja kérdezni némely aggódó lélek — hogy kurturfeladatok teljesítését követelje a kizsákmányolók államától?

Ugyanezen aggodalom merült föl a német szociáldemokrata párt agrárvitáján, az 1895-ki breslauer kongresszuson.¹ Kautsky, Clara Zetkin, Max Schippel és velük több kiváló szocialista egy határozati javaslatban többek között ezeket a kijelentéseket tették:

» . . . a földművelés érdeke épúgy, mint az ipar érdeke a termelőeszközök magántulajdonának uralma alatt a munkaeszközök tulajdonosainak, a proletariátus kizsákmányolójának érdeke.

A programtervezet (az agrár bizottság tervezete) új hatalmi eszközöket juttat a kizsákmányolók államának és ezáltal megnehezíti a proletariátus osztályharcát, továbbá oly feladatok teljesítését követeli a kapitalista államtól, a milyeneket csak olyan államszervezet hajthatna áldásosán végre, a melyben a proletariátus szerezte meg a politikai hatalmat.«

Bebel és az öreg Liebknecht ellenkező véleményen voltak. Bebel válaszából kiemelkedik a következő ellenvetés: »A vasutakat is megszavazzuk a Reichstagban, sőt örömmel üdvözljük őket, mert a kultúrát terjesztik, s a vasutak államosítását is követeljük, pedig ezek is a kapitalista állam hatalmi eszközeit növelik.«

Azt is mondta Bebel, hogy a szociáldemokrata program átmeneti követelései megannyi kulturkövetelések és a végrehajtásuk a termelési viszonyok javulását eredményezné.

Bebel álláspontja nagyon közel jár ahhoz, a mit előző

¹ Protokoll des Parteitages, abgehalten zu Breslau, 1895. Berlin, Verlag des Vorwärts.

helyen kifejtettünk, hogy t. i. a termelőerők gyarapítása mindenben egyirányú a szocialista törekvésekkel.

Mi, egy földesúri állam szerencsétlen lakosai, a kik előtt messzefekvő ideál a gazdag német vagy angol kultúra, legjobban láthatjuk, hogy a burzsoá állam, a nagyiparos és nagykereskedő osztály állama igenis teljesít kulturfeladatokat. Ott, a hol a nagyipar adja meg a társadalom jellegét, a szociáldemokrácia már készen kapja a kultúra elemeit, csupán ki kell használnia a saját céljaira. A nagyipari államok szocialistáinak programjaiban csupán azért fölösleges a termelőerők külső gyarapításának követelése, *mert elegendő a munkásság életigényeinek emelése ahhoz, hogy a burzsoázia a termelőerőket gyarapítani kényszerüljön*. Ellenben a mi földesúri osztályállamunkban, a melynek az ország csekély számú burzsoáziája mindenben alárendeli magát, *a szociáldemokrácia a termelőerők külső kereteinek támogatását is kénytelen követelni*. Nálunk a proletariátus nem csupán a saját feladatait kénytelen elvégezni, hanem olyanformán, ha nem is olyan nagy mértékben, mint Oroszországban, *a burzsoázia feladatainak egy része is vállára nehezedik a végső felszabadulásért folytatott küzdelmében*.

A földművelés érdeke minálunk nem, hogy »a proletariátus kizsákmányolóinak« a földesuraknak érdeke lenne, de sőt épen ellentétben áll az ő érdekeikkel. A múltat, a hűbériséget, a mely a földművelés fejlődését megakasztja, egyedül a fejlődés erőszakolásával lehet a pozícióiból kiverni. Össze kell törni azokat a kereteket, a melyekben az életet pusztító gazdasági reakció fészkel; ám erre a feladatra csak olyan tömegek képesek, a kik tiszta fogalommal bírnak a felől, mit kell a lerombolt gazdasági struktúra helyébe állítani. Ha a szociáldemokráciának lesz elég ereje hozzá, hogy kulturális követeléseit kivívja, akkor arra is lesz ereje, hogy hatásosan végrehajtsa vagy végrehajtsassa őket. Annyi szent, hogy a proletariátus nem nézheti nyugodtan, mint teszi tönkre az országot egy haladásra képtelen osztály, különösen akkor, mikor ez épen gazdasági tehetetlenségénél fogva a viszonyok nyomása alatt maga is hanyatlani kezd és nem áll mögötte egyetlen önérzetes, fejlődésre képes osztály sem, a mely tőle a vezetést átvehetne. Ez a körülmény a földművelőmozgalmat egyre égetőbb történelmi követelménnyé teszi.

Az 1848-iki forradalmat a Nyugat nagy gabonafogyasztása hozta létre; — a mozgalom főcélja az volt, hogy elhárítsa a

szabad munkásokkal való gazdálkodás s a tömeges gabona-kivitel akadályait.

Most, hatvan évvel később, új piac fejlődik a Nyugaton: a kiskultúra és az állattenyésztés terményeinek piaca. Magyarország pedig még mindig túlnyomóan földművelő állam s egyre szaporodó népességének hovatovább életföltételévé lesz a belterjes gazdálkodás. Csakhogy ennek akadályai most már épen a negyvenes évek forradalmi osztálya: a földbirtokosság, mert ez az osztály a gazdasági fejlődés mai állapotában nem tud a belterjes gazdálkodáshoz alkalmazkodni. Tehát mindinkább elkerülhetlenné válik egy forradalmi mozgalom a földbirtokos osztály ellen, ez pedig nem lehet más, mint a mezőgazdasági proletariátusból kiinduló szociáldemokrata földművelő-mozgalom.

Olyan országokban, a hol nincs ipar, nem terem meg az a gazdasági feszítőerő, a mely a forradalmi átalakulásokat létrehozza. Ilyen országokba csak külföldről jöhetnek a forradalmak föltételei, és pedig a mezőgazdasági termények áralakulásaiban. A méreteiben csekély, hatásaiban gyöngye ipar is szerepet játszik ugyan Magyarország legújabbkori fejlődésében, de azért ezt az országot sem lehet kivenni a földművelőországok fejlődésének általános szabálya alól. Magyarország történelme ez idő szerint még a Nyugat piacain készül. S e piacokon a tizenkilencedik század első felében Magyarország polgári jogrendjének, a tizenkilencedik század második felében Magyarország európai színvonalon álló kultúrájának történelmi konjunktúrái jöttek létre. Ezeket a konjunktúrákat a csekélyszámú burzsoázia nem képes kihasználni, mert ez az osztály nálunk egy késői kor öregen született gyermeke; — már bölcsőjénél mellette állott sírásója, az osztálytudatos ipari proletariátus, s ettől való félelme minden cselekvő-erejét elveszi. Egyedül a proletariátus az az osztály, a mely forradalmi változásokat létrehozni képes. De azok a változások, a melyektől a mai Magyarország haladása függ, eltérnek a marxista elméleti szokássá vált sablonszerű alkalmazásától. A földművelő proletariátus földhöz akar jutni. E törekvése egyirányú a termelőerők fejlesztésével. Lehetetlen, hogy a szociáldemokrácia e törekvést mely az ország történelmi fejlődését, dolgozó népének sorsát oly közlről érinti, doktrinair szempontokból, egy vonatkozásaiban helytelenül továbbépített elmélet-hez ragaszkodva figyelmen kívül hagyja. A szociáldemokráciának épenséggel nem kell önmagával ellentétbe jutnia, ha számol e

földszerző törekvésekkel, míg viszont nagyot veszít jelentőségéből és csökkenti saját erejét, ha közömbösen halad el az emberi fejlődés bármely nagy eseménye mellett.

Sok hasonlatosság van a mai magyarországi állapotok és ama társadalmi ellentétek között, a melyek a tizennyolcadik század végén a francia mezőgazdaságban fölléptek.

A 18. század folyamán egyre növekedett az ipar a francia városokban — vele együtt szaporodott a népesség és emelkedett a fogyasztás. 1760-tól kezdve állandóan drágult a gabona, bár sokkal kisebb mértékben, mint ugyanez időtájt Angliában s a 18. század folyamán a franciaországi piacokon (az 1793-as idők leszámításával) soha sem volt olyan magas a gabona ára, hogy a fogyasztó népnek kenyérre kellett volna minden pénzét kiadnia, hanem tellett a jövedelméből húsrá és a kiskultúra termékeire is, a melyek a nép táplálkozásában jelentékeny szerepet játszottak. A terményárak emelkedésével egyidejűleg az egész társadalomban előtérbe jutott a mezőgazdaság fejlesztésének követelménye, mert a hagyományos hármasszorgású rendszer nem volt képes eleget tenni a növekedő igényeknek.

Forradalom keletkezett a földművelésben; a forradalmat *váltógazdaságnak* hívták és Angliából jött, a hol nemrégiben találták föl és vették alkalmazásba. Mivel azonban a gabona-szükség távolról sem volt olyan nagy, mint a Csatornán túl: a mezőgazdasági üzemkérdést sem lehetett olyan egyszerűen elintézni, mint amott. Abban mindenki megegyezett, hogy a hármasszorgású rendszer a vele összeforrott hűbéri jogrenddel együtt tarthatatlan, ellenben nagyon kérdéses volt, mi legyen a jövő üzemformája: a váltógazdaságú nagybérlet — a mely Angliában jutott érvényre — vagy pedig a váltógazdaságú törpebirtok? Két faktor döntötte el a kérdést a törpebirtok javára: az egyik a konjunktúra volt, a mely az állattenyésztésre és a kiskultúrára nézve legalább is volt olyan kedvező, mint a gabonatermelésre, a másik faktor a tért foglaló nagybérlet romboló társadalmi hatásában állott, a mely csatasorba állította a parasztságot. Ugyanis a nagybérlet fölszívta a kisbérleteket, proletárokká tette a kisbérleket és emellett — javított munka-beosztása miatt — sokkal kevesebb egyént foglalkoztatott, mint a kisbérletek.¹ A francia ipar nem volt képes olyan arányban fejlődni, hogy a fölöslegessé váló munkaerőt felvehesse volna;

¹ Fritz Wolters: Studien über Agrarzustände und Agrarprobleme in Frankreich von 1700 bis 1790. Leipzig, 1905.

az Amerikába való kivándorlás akkor még nagyon jelentéktelen volt, s így a földművelőnép egy részét a nagy üzem terjeszkedése éhenhalással fenyegette. Ebből a helyzetből támadt a nagy forradalom; a kereskedők és iparosok 1789-ben csak kihasználták a forrongást a saját céljaikra, de a nagy politikai lökést a mezőgazdaság, illetve a parasztság adta meg. A forradalom legfontosabb eredménye a földbirtokok nagy részének parcellázása és a parasztok között való széjjelosztása volt.

Azóta változtak az idők; a termelőeszközök és eljárások fejlődtek úgy a mezőgazdaságban, mint az iparban, s a közlekedés soha nem sejtett arányokat öltött, de mégis szembeötlő a hasonlatosság az 1788-ik évi Franciaország és a mai Magyarország között. Nálunk is pusztítja a földművelőnépet a nagybirtok ugyanazon időben, a mikor a törpebirtok magasabb fokra tudná emelni a nép jólétét és nálunk is egy hűbéri uralkodóosztály teszi lehetetlenné a földművelés egészséges fejlődését. De viszont van egy igen jelentékeny különbség is a két hely és kor között, és ez a kivándorlás, a mely a fölöslegessé váló mezőgazdasági munkaerőt elvezeti és a biztonsági szellentű szerepét viszi a forradalmi gőzöktől feszegetett társadalmi gépezetben. Nem szabad azonban a kivándorlásnak a hatását túlságos magasra értékelni. Még eddig a kivándorlás, a mely a munkakínálatot csökkenti, csak a szimpla éhenhalástól mentette meg az itthon maradt földművelő proletárokat, de ezeknek a létfeltételei oly nyomorúságosak és az egész földművelőnép a silány táplálkozás és a túlfeszített aratómunka hatását annyira megsínyli, hogy az állapotok maholnap végkép tarthatatlanok lesznek, annál is inkább, mert a gazdasági konjunktúrák is egyre kedvezőbbé válnak a törpebirtok-gazdálkodásra nézve. A gazdasági viszonyok és a közértelmiség mai fejlettsége mellett az emberek elnyomásában már nem lehet elmenni addig a határig, a melyet a XVIII. század előtt még szó nélkül tűrt a nép. A kivándorlás csak mérsékeli a forradalom okait, de éppen nem szünteti meg őket.

Azonban egy évszázad óta maga a forradalom is, úgy tartalmában, mint eszközeiben átalakult. Az elnyomott forradalmi vezetőosztályokból forradalomellenes uralkodóosztályok lettek és a földművelő, ki a XVIII. század végén a burzsoáziával együtt harcolt a földesúri osztály ellen, ma kénytelen az ipari proletárhoz csatlakozni és eltanulni tőle a szervezkedést, a proletárság forradalmi módszerét.

A francia forradalom parasztmozgalma még tisztára individualista mozgalom volt és tartalmilag azonos volt a burzsoázia mozgalmával. Olyan volt ez a parasztmozgalom, mint valami korai virágzás és az eredményeket, a melyeket létrehozott, a XIX. század közepén kemény próbára tette a gabonadrágaság.¹ Manapság, mikor az európai viszonyok mérlege visszabillent a kisüzem javára, mikor a hűbéri földbirtok hanyatlak és állami támogatást vesz igénybe, újra éled a földművelőmozgalom, csak-hogy most már — a kor tendenciájának megfelelően — kollektivistista, szövetségi jelleget hord magán. A modern parasztforradalom életnyilvánulása: a földművelő-szervezkedés.

Földművelő-szervezkedés.

Már most az a kérdés, milyen úton-módon hozhatja létre a proletariátus azokat a változásokat, a melyek a társadalom termelőerőinek gyarapodásával azonos értelműek. A kizárólagos politikai mozgalom — láttuk már — nem képes a földművelőket szervezni. De ha a politikai mozgalom egymagában életképtelen és nem is elegendő, viszont megfelelnek-e várakozásainknak a gazdasági mozgalom hatásai?

Kétséget nem szenved, hogy a földművelő-proletariátus éppoly mértékben tudja a béreit sztrájkok által emelni, mint az ipari munkásság, sőt az aratósztrájk sokkal erősebb támadó fegyver akármiféle ipari sztrájknál. Ha a földművelő proletárság életének standardja emelkedik, ennek hatását megérzi úgy a közép-, mint a nagybirtok. A magasabb munkabérek első következtése a gépmunka terjeszkedése, különösen az aratógép az, a mely mindenütt megjelenik az aratósztrájkok nyomában.

A mi viszonyaink között a mezőgazdasági gépek társadalmi hatása nem fedi teljesen az iparban alkalmazott gépeket. Az iparban a gépek alkalmazása végső eredményképpen *emeli* az emberi munkaszükségletet és az iparos területek népsűrűségét. Ellenben Magyarországon a mai birtokelosztás mellett a mezőgazdasági gépek a munkaalkalom és a népsűrűség csökke-

¹ Marx Károly az ötvenes években kiadott „Brumaire 18-ka” című füzetében élénk színekkel ecseteli a francia törpebirtokos nyomorúságát, a melyet a kisüzem gyöngeségére és hátramaradottságára vezetett vissza. Abban a korban, a mikor Nyugateurópa egyre szaporodó lakossága élelmezés tekintetében aránylag szűk területre volt utalva és e szűk terület (Közép- és Nyugateurópa) mezőgazdasága a szemtermelésre fektette a fősúlyt: Marxnak föltétlenül igaza is volt, mert az elszigetelt kisüzem gabonatermelés tekintetében csakugyan messze elmarad a nagyüzem mögött.

nését hozzák létre. Ugyanis a mezőgazdasági termelés — egy adott terményt, például a gabonát tekintve — addig, míg módjában áll, *szélességben* terjeszkedni, nem terjeszkedik *mélységben*, s a tengeren túl még óriási szűz termőföldterület teszi lehetővé a mezőgazdaság szélességben való terjeszkedését. A modern közlekedés az egész földgömböt gazdasági egységgé tette s így Magyarország szemtermelése nagyjában véve egy bizonyos művelési intenzitáshoz, illetve — minthogy területileg már nem képes terjeszkedni — egy bizonyos kontingentált mennyiséghez van kötve. Ha ezt a mennyiséget gépekkel termeli, a földművelő munkásság egy része fölöslegessé válik.

Angolország közép- és nagybirtokainak területe összevéve nem sokkal kisebb a magyarországiakénál. Nálunk a mezőgazdaság még jobbára emberi munkaerővel dolgozik, az angol mezőgazdaság gépekkel. Nálunk közel kétmillió bérmunkásnak ad — olyan a milyen — keresetet a földművelés, Angliában (1901) 621,000-nek. Az ellentétet növeli, hogy az angol középirtok és a kisebb terjedelmű nagyirtok intenzívebb a magyarnál, a mennyiben tejgazdasággal is foglalkozik. Semmi kétséget nem szenved, hogy ha nálunk a gépmunka hirtelen az ottani arányokban kiterjeszkednék, Magyarország lakossága több százezer földművelőproletárral és ezek eltartottjaival, tehát szép pár millió lélekkel apadna.

Ha el szabad alapul fogadnunk ifj. Leopold Lajos számítását,¹ az aratógép elterjedése Magyarországon legalább is 400—600 ezer arató-párt tenne fölöslegessé.

A munkabérek emelkedésével egyenes arányban áll a gépek terjedése. Tehát a Kautsky-féle irány, a mely kizárólag a szakszervezeti mozgalomra helyez súlyt, a földszerző törekvéseket pedig figyelmen kívül hagyja, épen nem felel meg a követelményeknek. Ennek az iránynak egyoldalú érvényesülése a földművelőproletariátus többsége számára a kivándorlást állítaná az állandó félkoplalás, féljólakás helyébe. Csupán ad demonstrandum hozzuk ezt föl, mert a szakszervezetet úgy sem lehet sehol egyoldalúan alkalmazni a földművelőmozgalomban és a hol megkísérlik, az élet törvényei maguktól létrehozzák a kellő szervezeti módosításokat és kifejlesztik a természetes agrárpolitikai irányt.

Fölhozhatnák ellenérv gyanánt, hogy a kivándorlás nem olyan nagy baj, mert a kivándorlók általában boldogulnak.

¹ Ifj. Leopold Lajos: Az aratógép szociológiája. Közgazdasági Szemle 3906 február.

Fölhozhatnák azt is, hogy a szociáldemokrácia nemzetközi irányzat, a mely az egész világgazdaságra építi elméletét, a civilizált emberiség szempontjából pedig egyre megy, akár itt, akár a tengeren túl gyarapszik a mezőgazdasági produkció. Ám ezt az érvelést alig lehetne szerencsésnek mondani. Mert a világgazdaság területi munkamegosztása azt hozza magával, hogy a nagy fogyasztópiacoktól távolabb eső és ritkább népességű területek a szemtermelésre, a közelebb eső és sűrűbb lakosságú területek pedig az állattenyésztésre és a kiskultúrára fektessék a fősúlyt, a melyek nagyobb mennyiségű és kvalifikált emberi munkát igényelnek. Nincs az a nemzetköziség, a mely azt követelhetné, hogy Magyarország földművelő népe erről az ország földrajzi helyzetéből és történelmi fejlődéséből folyó természetes előnyről lemondjon, és ha elméleti nehézséget okoz, hogy akkor Magyarországnak nagybirtokos államból törpebirtokos-szövetkezeti állammá kellene alakulnia: aligha a tényekben lesz a hiba, hanem inkább az elmélet alkalmazásában.

De ne térjünk el a tárgytól. A szervezkedésről van szó. Távol legyen tőlünk a szakszervezeti mozgalom hatásainak kicsiny lése. A tapasztalás azt mutatja, hogy a nagybirtok a gépek alkalmazásával csak részben tudja behozni azt a költség-szaporulatot, a melylyel a munkabérek emelkedése megterheli. Ez a költség-szaporulat már a földjára rovására megy. Az agyonterhelt, gyöngye középbirtok nem bírja ki ezt, a latifundium azonban segíthet magán, ha területének egy megfelelő és alkalmas részét legelővé alakítja át, s így szállítja még lejjebb a földre fordított munka költségét. Így tett a nagybirtok Angolországban,¹ noha itt a munkabéremelkedés, melyet az ipar fejlődése okozott, látszólag mint munkáshiány támadta meg a nagybirtok gazdálkodását. Nálunk a latifundium hasonló magatartása egy munkanélküli földéhes tömeg elkeseredését vonná maga után, s ez, mint súlyos politikai nyomás, alkalmas időben kiterjedt parcellázásokat eredményezhetne. Annyi bizonyos, hogy a földművelőmozgalom — a szó politikai értelmében — forradalmibb az ipari munkásmozgalomnál. E helyen említjük föl azt az érdekes tapasztalást, hogy a parasztságnak — úgy a törpebirtokosnak, mint a proletárnak — nagy képessége van az antimilitarista propaganda befogadására.

¹ P. Krapotkin: Landwirtschaft, Industrie und Handwerk.

Olaszországban az 1899-től 1903-ig terjedő időszak diadalmas aratósztrájkjai az 1904. év folyamán arra készítették sok nagybirtokost, hogy földjük egy részét parlagon hagyják. A nép lázongott és jogot követelt arra, hogy a parlagon maradt földeket megművelhesse.¹ 1905 nyarán az olasz kamara elé törvényjavaslat került parcellázással foglalkozó bankokról.² E javaslat szerint a föllállítandó bankok célja nagy- és középbirtokokat parcellázás végett megvásárolni s a parcellákat munkásoknak és kiscgazdáknak készpénzre vagy amortizációra átadni. A bank évi nyeresége alaptőkeszerű 5%-ra van korlátozva; köteles nyilvánosan elszámolni s a könyveibe az állam közegei bármikor bepillantást nyerhetnek. Olaszországban ugyan évtizedek óta nagyban folyik a parcellázás, ám e javaslatot, mely a parcellázással üzött visszaéléseknek iparkodik gátat vetni, mégis összefüggésbe kell hoznunk a földműves bérharcok sikereivel, olyan időbeli pontossággal jelentkeznek utánuk. De ha tényleg nem is állna fönn ez az összefüggés, a fejlődés logikája kétséges nem lehet, s a proletariátus, ha sztrájkokat rendez és politikailag céltudatosan szervezkedik, nemcsak jobb munkaviszonyokért, hanem egyszersmind a földnek vagy a föld egy részének birtokáért is harcba száll.

Sok vitára adott már okot a mezőgazdasági proletár szervezkedésének helyes alakja. Hertz szerint³ a proletárok gazdasági szervezetének jellegzetes alakja, a szakegyesület egyáltalán nem alkalmas a földművelők szervezésére és az angol mezőgazdasági munkások trade unionjára hivatkozik, a mely a hatalmas ipari szakszervezetek támogatása dacára nem tudott sikereket fölmutatni. Hertz e véleményének indokolására azt hozza föl, hogy a mezőgazdasági proletár csak átmeneti állapotnak tekinti az ő földnélküliségét s életének az a főcélja, hogy földet szerezzen vagy béreljen és kiscgazda legyen belőle.

Hertznek ez a fölfogása téves, de azért nincs minden igazság híjával. A mezőgazdasági proletár földéhsége nem mese, a földet utóvégre is (nem úgy, mint valamely gyári üzemet), tetszőleges számú darabokra lehet osztani, s a mezőgazdasági proletár erősen kívánkozik utána, hogy a rengeteg termőföldből, a melyen robotol, ő is kapjon egy darabot, a min kedvvel

¹ Vorwärts, 1904. december 25.

² Hók Sámuel: Földtehermentesítés és parcellázás Olaszországban. Magyar Gazdák Szemléje 1905. V. szám.

³ Friedrich Hertz: Agrarfrage und Sozialismus. Wien, 1901.

dolgozhasák. Ez magyarázza meg a földosztók könnyű sikereit a propaganda terén.

Viszont azt sem szabad elfelejteni, hogy ugyanaz a proletár tud lelkesedni a föld közös birtoklásáért s a társadalmi munkáért is, különösen az esetben, ha értelmessége az átlagon fölü emelkedik. De azt a másik törekvést, a földéhséget, még sem lehet elhanyagolni, mert az a földművelésnek s a vele foglalkozó emberaek természetével jár s *a mezőgazdaság tovább fejlődésével szervesen összefügg*. A szociáldemokrácia törekvésének csupán oda kell irányulnia, hogy a földéhséget kollektív mederbe terelje, a mit csak a földművesproletár tanításával és a társas együttérzésre való nevelésével érhet el a mozgalom.

Fölötte tanulságos ebben a tekintetben az olasz földművelők szervezkedése.¹

Az olasz földművelőmozgalomban a gazdasági szervezetnek többféle alakját találjuk; ilyenek: a leghe di resistenza (ellentállási pénztárak), a leghe di miglioramento (egyesületek a gazdálkodás javítására), találunk azonkívül bérlőszövetkezeteket, fogyasztási szövetkezeteket és törpebirtokosok termelőszövetkezeit.

Az ellentállási pénztárak sztrájkok rendezésével, megrendszabályozott tagok segítségével foglalkoznak s az ipari munkások hasonló szervezeteitől miben sem különböznek. Egészen másféle alakzatok a leghe di miglioramento; ezek a szakegyesületek, a termelő és fogyasztószövetkezetnek elemeit egyaránt magukban foglalják. Ezek csinálják a propagandát, előadásokat, tanfolyamokat rendeznek, beszerzik tagjaik szükségleti cikkeit, azonkívül segítézik a munkanélkülieket és erre a célra *kollektívbérléteket* tartanak fönn. Ezek az utóbbiak különösen érdekesek. A liga kibérel egy nagyobb területet, a melyet a munkanélküli tagok művelnek. Jobb megértésre szolgáljon a következő idézet:

«... a fabbriccoi liga 65 hektár (162 magyar hold) földet bérelt 2600 lira (kb. 2300 korona) évi bérral és a hozzávaló összeget 1000 férfi és női tagjától 30 centesimi összegű havi befizetések alakjában hozza össze. A liga földjén az 1902. évben összesen háromszorakkora volt a munkanapok száma, mint a mennyit az előző évben a rendes bérlők dolgoztattak a birtokon. Az évi

¹ Dr. Pinardi und Dr. Schiavi: Die italienischen Arbeitskammern. Jena 1904. Michels: Der italienische Sozialismus auf dem Lande. Frankfurt a. M. 1902.

számvetés jó eredményt mutat, a munkások szeretettel művelték a földet, a talaj egyre javul és szaporítja a termést. Bizonyos munkáknál a tagok, ha munkájuk teljes eredményét kapták volna, 7—8 lírát kerestek volna naponként, de ők csak az árszabályszerű napszámot fogadták el . . . (Pinardi und Schiavi: Die italienischen Arbeitskammern.)

A szerzők még hozzáteszik, hogy ezek a kollektív földbérletek másutt is, a hol a ligák megpróbálkoztak velük, szép eredménynyel jártak és noha túlzott reményekre nem is nyújtanak kellő okot, azért életképes, fejlődésre alkalmas intézményeknek bizonyultak. A hatásuk olyanforma, mint a munkánélküli segély hatása az ipari mozgalomban.

Mi azt hisszük, van még egyéb fontos tanulságuk is. A leghe di miglioramento, a melyek eredetileg csupán szakszervezetek voltak, a földbérletek által egyszersmind termelőszövetkezetekké lettek, nem ugyan olyan értelemben, mint ha tagjaikat az a kis kollektív termelés, a melyet üznek, eltartaná, csupán munkánélküliség esetére biztosítja őket némileg, talán valamivel jobban, mint a magyar proletárt az ő egyholdas harmados kukoricaföldje, a melyért uzsorát és robotot kell magára vállalnia. Azonban — ezt lehetetlen föl nem ismerni — a szakszervezetek földbérletei egyúttal nevelő hatást fejtenek ki abban az irányban, hogy a proletár nagyarányú termelőszövetkezetekben, társaival saját akaratából összeműködni tanuljon, s egyéni akaratát, érzését az összességnek alárendelni képes legyen. — A kollektív bérletek nem csupán a szervezett proletárból kikerülő törpebirtokost teszik a szövetkezeti mozgalom értékes támaszává, de kilátást nyújtanak arra is, hogy a proletárság idővel képes lesz nagyobb birtoktesteket minden parcellázás nélkül, szövetkezetiileg átvenni, s a rendszeresítésük a földművelőmozgalomban is annál kívánatosabb, mert a proletár földhétségét is némileg csillapítják és jobban a szervezethez láncolják őt.

Mindenféle szövetkezeti elem azonban a legnagyobb mértékben megköveteli, hogy az egyes helyi szervezetek kiterjedt önkormányzattal bírjanak. A fogyasztási szövetkezetek például az egész világon csak lazán szerveződnek egy-egy bevásárló központ (Grosseinkaufsgesellschaft) köré, belügyeikben, elszámolásukban pedig megőrzik teljes önállóságukat. Az országos földművelőszervezet egyes csoportjai is nagy mértékben önállóak legyenek, ha a közösségi bérletet is be akarják foglalni műkö-

dési körükbe. Legfeljebb a termények eladását szervezhetik központilag. A földművelőmozgalom amúgy is nagyobb mértékben megköveteli a helyi szervezetek önkormányzatát, mint az ipari szakmozgalom. A földművelőnek ugyanis szűkebb a látóköre, kisebb az intelligenciája, mint az ipari munkásnak és nem mindegyik képes az egyetemes osztályérdek fölfogásáig emelkedni. Olaszországban az olyan helyi szervezetek, amelyek nem tartoztak az országos szövetségbe, nagyobb és tartósabb sikereket értek el, mint az országos szövetség csoportjai.¹

A magyarországi földművelőszövetség alapszabályaiban nem foglal helyet a közösségi bérletek intézménye. Ezek létesítése végett *helyi jellegű* u. n. szabad szervezeteket kell majd alapítani. Az ilyen szervezetek külső jogi alakját és funkcióik kiterjedését egyelőre az egyes vidékek a közigazgatási viszonyai szabják meg. A korlátlan egyesülési szabadság követelése egyebek között arra is jó, hogy a proletárszervezeteket alapszabályaikra való tekintet nélkül a földszerzésre képessé tegye.

Nem kell azt hinni, hogy a sok különféle szervezet a mozgalom egységét veszélyezteti. A földművelő mozgalomnak többféle szervezetre van szüksége, mert a földművelők sokféleképpen vannak elnyomva. Régi dolog például, hogy a gazdasági cselédeket külön kell szervezni. Olaszországban külön szervezeteket alkotnak a kisbérlők, törpebirtokosok szövetkezetei is, amelyek a gazdálkodás megkönnyítésére alakítanak. Világos jele ez annak, hogy a proletármozgalom a törpebirtokosok körébe is sikerrel viheti be a kollektív gondolatot.²

¹ Pinardi und Schiavi: Die italienischen Arbeitskammer.

² E sorok írója nemrégiben — az olasz mezőgazdaságot illető kérdéseire — a milánói Societa Umanitaria agrár osztályától a következő választ kapta:

„Sajnos, hogy a kellő statisztikai anyag hiánya miatt nem tudunk kérdéseire oly kimerítően válaszolni, mint a hogy óhajtánánk. Annyi bizonyos, hogy mezőgazdaságunk előrehalad. Folyton emelkedik a kémiai trágya és a gazdasági gépek használata, a mit főképen a *mezőgazdasági szövetkezetek rohamos gyarapodására* lehet visszavezetni. A parcellázásról nem közölhetünk semmi határozott számszerű adatot, ellenben a mi a ligákhoz és egyéb kooperatív szervezetekhez tartozó gazdaságokat illeti: *határozottan mondhatjuk, hogy ez az intézmény bevált; az ilyen gazdaságok száma állandóan emelkedik, ez idő szerint 100—105 körül tartunk.*

A szociális agrártörvényekre vonatkozólag még csak ígéretekről és javaslatokról beszélhetünk. Épen most vitatnak meg egy javaslatot a törpebirtok fejlesztéséről Délolaszországban és egy másik javaslatot, a mely a belföldi telepítést akarja fejleszteni.

Az egység, a mely ezt a konglomerátumot összefogja: az egységes szellemi irányítás a központi szervezet és a szaklap által, továbbá a politikai mozgalom és *nem utolsó sorban a fogyasztószövetkezeti mozgalom.*

A fogyasztószövetkezetbe mindenki beletartozhatik: földművelő és iparosproletár, kiscgazda, bérlő egyaránt, a termelőszövetkezet pedig mint élelmiszer-szállító állhat vele összeköttetésben. Olaszországban a szocialista törpebirtokos még a gazdasági szereit is a legba di miglioramento boltjában szerzi be. Nálunk a fogyasztószövetkezeti mozgalom területén sokat rontott a néppárt az ő katolikus szövetkezeteivel, s a szociáldemokrata pártajtó meglegedett azzal, hogy ezeket az alapításokat gáncsolja, a nélkül, hogy az ipari munkásságot a szocialista fogyasztószövetkezeti mozgalom megalkotására serkentette volna. Milyen óriási előny volna most a földművelőmozgalomban, ha lenne bár csak 10—15,000 tagot számláló ipari fogyasztószövetkezeti mozgalom, a melyet csak ki kellene terjeszteni a falura és a parasztvárosba, s a melyet a munkásság bátran szembeállíthatna a keresztény fogyasztószövetkezetek hebecuryságával, korrupciójával és nagyúri érekképviseletével!

Van még egy szempont a mezőgazdasági proletármozgalomban és ez nagyon közlelről érdeklí a földművelőprogrammot: a mezőgazdasági munkásvédelem. Erre nézve a földművelő programlokális különbségekből eredő csekély változtatásokkal magáévá teheti a Kautsky Karl: Agrarfrágejában foglalt védőtörvény-tervezetet; ennél jobb és alaposabb munkát úgy seni lehet fölmutatni.

Az elvi nehézségek, azt már láttuk, legyőzhetők a földművelőproletariátus szervezésénél. Hogy boldogulhat azonban a szociáldemokrácia a parasztsággal?

»Emelni a dolgozók igényeit és létrehozni a kollektivizmus felé haladó szervezeteket.«

A szocializmusnak ezt az irányelvét a birtokos parasztságra lehetetlen úgy alkalmazni, mint a proletariátusra. A törpebirtokosnak hiába mondja valaki, hogy rosszul él és hogy jobb megélhetést kell követelnie — ő nem követelhet senkitől, csak saját magától, mert ő maga gazdája. Követelhet ugyan még valakitől: az államtól, de ez az út az állami gyámolításórt epszedő földbirtokosok, illetve az agrárius konzervatívék táborába vezet.

Ennél még nagyobb baj az, hogy a törpebirtok külső formája a magántulajdon, s így a szociáldemokrácia, a magán-

tulajdon elvi ellensége legalább a látszat szériát alig követelhet valamit a törpebirtok számára a nélkül, hogy ezáltal a magántulajdon intézményét ne erősítené. Ebbe bukott bele a földművelőprogramm legtöbb kísérlete, így az a programtervezet is, a mely 1895-ben Boroszlóban a német szociáldemokraták agrárvitájára adott alkalmat. A német szocialisták nem voltak hajlandók általános programjukkal ellentmondásba kerülni a parasztvédelem kedvéért.

Sok csodálni való nincs ezen, mert a parasztvédelem nem hiába, hogy a konzervatívektól ered, de szocialista nézőpontból tényleg nagyon szerencsétlen fogalom és bármelyik agrárelméleti irány alkalmazza, mind a kettő pórul jár vele.

Mert ha valaki azt mondja: a kisbirtok pusztuló, maradi jelenség, a melyet fölszív az egyre jobban fejlődő nagybirtok: — önmagát hazudtolja meg, a mikor mégis parasztvédelemről beszél, épen úgy, mint hogyha valaki az ipari munkásmozgalomban a kisipar védelmét követelné.

Ha „pedig valaki azt állítja, hogy a viszonyok fejlődésével a törpebirtok egyre szaporodik, szövetkezés által erősödik és a kollektívizmus felé halad, míg a nagybirtok képtelen a továbbhaladásra: az ne beszéljen a parasztok *védelméről*, hanem kiáltsa oda erős hangon a parasztságnak: — Tied az ország és a jövő, rajta, szervezkedj, csatlakozzál a haladáshoz és támadd meg a hűbériséget!

Akár konzervatív, akár szocialista részen találkozunk a parasztvédelemmel, ez világosabb vagy rejtettebb formában mindig abból a felfogásból táplálkozik, hogy a kisüzem nem bírja ki a nagyüzem versenyét és ha pártjára akarunk állni, nem beszélhetünk egyébről, mint a megvédéséről. A parasztvédelem szónak tehát egészen másféle értelme van, mint a munkásvédelemnek; emez egy *személy* védelmét jelenti olyan egészségi vagy életveszély ellen, a minek csupán társadalmi kényszerhelyzetéből folyólag veti magát alá; ellenben a parasztvédelem szó egy állítólag pusztuló *üzemforma* védelmét jelenti a szabad verseny hatásai ellen. Ezért találunk a parasztvédelmi programtervezetekben olyan követeléseket is, a melyek régi, a külterjes naturálgazdaság korából fennmaradt szolgálmányok fenntartását, sőt kiterjesztését követelik. (Legeltetési jog, közbirtokok részhasználata stb.) A fenti értelemben vett parasztvédelem lenne pl. a progresszív földadó is a birtokok nagysága szerint. Agitációra — a szó demagóg

értelmében — jók az ilyen programpontok, de a szociáldemokrácia szellemével össze nem egyeznek.

Nekünk az az álláspontunk, hogy a dolgok mai állása szerint a külterjes gazdálkodás, s a hűbéri nagy és középbirtok szorosan egybetartoznak. Legközelebbi célunk a belterjes gazdálkodás, a mi egyértelmű a hűbéri osztályok megtámadásával. A mezőgazdasági proletariátus, mikor a nagybirtokosság ellen való harcra szerveződik, egyszersmind a felszabaduló nagybirtok kollektív átvételére is nevelést kap. Ám ez csak egy távolabb fekvő, ideális cél. A közelebbi jövőben, ha egy-egy középbirtok felszabadul, előreláthatólag az lesz a szabály, hogy parcellázódik, s így jut a proletárság kezére. Ezt a törpebirtokosságot és vele együtt a már meglévőt pedig a szociáldemokrácia van hivatva magasabb igényekre, a jövő felé való törekvésre s a múlt ellen való harcra nevelni.

Előttünk — s épen ez különböztet meg bennünket a konzervatívektól — nem a hagyományosan gazdálkodó, szűk látókörű és elszigetelt paraszt képe lebeg cél gyanánt, hanem az értelmes, szervezett törpebirtokosé, a ki egyleti tanfolyamokat hallgat, földjét a szövetkezés felhasználásával belterjesen műveli, a az igényei együtt nőnek kollektív érzületével. Ez a fölfogás azonban egészen más programot hoz létre, mint a konzervatív parasztvédelmi törekvések.

Magától értetődik, hogy a kisbirtokost, a ki cselédeket tart és inkább munkaadó, mint munkás, a szocialisták soha sem fogják, de nem is akarják megnyerni. A szociáldemokrácia törekvései a proletáron kívül csak a törpebirtokosnál találhatnak visszhangra, a ki maga sem egyéb, mint munkás. Ha vállalkozónak nevezzük őt, akkor a targoncás hordárt is vállalkozónak kell neveznünk.

A szociáldemokrácia megmagyarázhatja a törpebirtokosnak, hogy az ő legfőbb ellensége a földesúri osztályállam, a mely fojtó súlylyal nehezedik minden haladásra. Ugyanazon birtokszövetkezeti mozgalom, a mely Németországban politikailag túlnyomóan indifferens, viszont szocialista bélyeget hordoz magán Olaszországban, a hol a proletariátus mozgalma ébresztette föl a törpebirtokosságot, itt is jellemző, hogy Hollandiában, a hol a mezőgazdaság regenerációja a szocializmus föllépése óta kezdődött, az ottani szociáldemokrata párt szavazatainak nagyobbik fele nem a városból, hanem a faluból kerül ki, olyan választójog mellett, a mely nem sokkal jobb a magyarnál. Látszik

tehát, hogy ha a törpebirtokos a szövetkezés gondolatát a szocializmusból meríti, akkor szocialista lesz; a program demokratikus követelései iránt amúgy is meg van a természetes érzéke. Arra kell a propagandának törekednie, hogy a törpebirtokos a belterjes gazdálkodás rendszerében ismerje föl a saját természetes érdekét; akkor szembekerül a földbirtokossággal. Csalódik, a ki azt hiszi, hogy nincsenek természetes ellentétek a nagybirtok és a kisgazdaság között. A földesúri osztály állam egész kereskedelmi politikája, a mely kizárólag a nagybirtok terményeire (szeszre, cukorra, lisztre, gabonára, épületfára) helyez súlyt, pénzügyi politikája, vasúti díjszabásai, korlátolt és erőszakos közigazgatása, a meliorációs politika teljes hiánya mind valóban alkalmasak arra, hogy a törpebirtokost a haladástól elzárják, a mint a mai napig sikeresen el is zárták. A mezőgazdaság legújabbkori irányváltoztatása feltűnően elkerülte még azokat az iparos területeket is, a melyeken nagybirtokos kezekben van a hatalom gyepelője. Németországban épen a junkerek védővámjai teszik koldussá a törpebirtokosságot.¹ Angolországban, a hol nincsenek vámok, a hűbéri osztály és a parasztság ellentéte társadalmi formában nyilvánul. Dacára a törpeüzem pompás gazdasági föltételeinek, a melyek a törpebérlőt arra képesítik, hogy aránytalanul nagyobb bérösszeget fizessen a földért, mint a nagybérlő: a lordok nagy többsége mégsem akar tudni a törpebérlőről, mert a földjét félti tőle és azt a társadalmi hatalmat, a mely a föld nagy darabjainak birtokával jár.² Lényegében nálunk sincs máskép, s a magyarországi törpebirtokos azért nyomorog s azért vándorol Amerikába, mert a földbirtokosság politikája következtében meg kell maradnia a gabona-termelésnél. Az utolsó évek folyamán az ország több vidékén csekély javulás állott be a törpebirtokosság helyzetében s ezt a városok fejlődésére, de még inkább a lassan kialakuló tojás-, vaj- és baromfikivitelre lehet visszavezetni, azonkívül legfeljebb még a gyümölcseszsz gyártásának rohamos fejlődésére. Csakhogy ép ez utóbbi körülmények a földesúri osztályállam intenciói ellenére alakultak ki. A törpebirtok csak megközelítőleg képes — szövetkezeti mozgalom útján — a nagybirtok terményeihez alkalmazkodni, a nagybirtok meg épen nyílt ellensége a törpe-

¹ Heinrich Pudor: Die Selbsthilfe der Landwirtschaft. 6. lap.

² Dr. Hermann Lewy: Entstehung und Rückgang des landwirtschaftliche Grossbetriebes stb. 161. lap. — Írországban a törpebérlőnek elég hathatós vasárlójoga van.

birtok gazdálkodásának. A földesúr és a paraszt közötti történelmi ellentét az idők folyamán változtatta ugyan alakját, de azért nem csökkent; — napjainkban nem kevésbé éles, mint valaha és annál jobban kiélesedik, minél kedvezőbbek lesznek a belterjes törpebirtok világgazdasági feltételei. Magától érthető, hogy ez nem vonatkozik a nagyobb parasztgazda és a földbirtokos viszonyára.

A szociáldemokrácia és a törpebirtokosság megtalálhatják egymást a nélkül, hogy emez érdekeiből, amaz pedig elveiből akármit is kénytelen volna feladni. Csupán arra kell a szociáldemokráciának súlyt fektetnie, hogy a törpebirtokot ne a külső formájánál, hanem a belső tartalmánál fogva segítse a haladás útjára. *A szövetkezeti mozgalmat elősegíteni, a belterjes gazdálkodás útjából az akadályokat elhárítani: ez a szociáldemokrácia természetes parasztpolitikájának alfája és ómegája.* Ez a kettő sokszorosan többet használ a törpebirtokosnak, mint valamennyi radikális adóreform és legeltetési jog együttvéve s az a párt, a mely a fenti két jelszót fönttartás nélkül zászlójára tudja írni, az nem szorul rá, hogy a parasztságot apró-cseprő adományokkal édesesse magához.

A legfontosabbat, annak föltételeit, hogy a proletár földhöz juthasson és törpebirtokos lehessen belőle, és hogy a kisebb törpebirtokos pár holddal kiegészíthesse a földjét: ezt ügyis csak a proletariátus sikeres bérmozgalmi eredményezhetik. A munkabérek emelkedésével csökken a középbirtok járadéka. Ez pedig, különösen ha politikai nyomással jár karöltve, parcellázásra vezet.

Magyarország egyes vidékein már kezdetét vette a gyöngébb középbirtokok parcellázása, nem ugyan a munkabérek emelkedése miatt, hanem pusztán spekulációból, a mely a nyomorgó proletárok földéhségére számít. Jól tudja a spekuláns, hogy a proletár a föld kétszeres árát is hajlandó lefizetni, csak hogy kenyérhez juthasson. A mint Hertz nagyon helyesen megjegyzi, olyanféle kényszerhelyzet ez, mint az ipari munkás »szabad egyezkedése« a munkába szegődésnél: egyik oldalon a szerződés keserves föltételei, másik oldalon az éhenhalás. Magyarországon az utolsó három-négy esztendő óta divatba kezd jönni a könnyű meggazdagodás olyanformán, hogy az ember megvesz egy középbirtokot, parcellázza és apró darabonként jó drágán eladja. Még csak pénz sem kell ehhez az üzlet-hes, a mit Németországban »Güterschlächterei«-nak neveznek,

mert egyes bankok szívesen finanszírozzák a kamatnyereség kedvéért, a mi ismét az újdonsült törpebirtokost nyomorítja meg. Természetes, hogy a törpebirtokost, a ki ilyen uzsoraföltételekkel jutott földhöz, hamar ki is dobolják belőle.¹

Németországban egy korlátozott nyereséggel dolgozó közhasznú társaság alakult ennek az uzsorának a megszüntetésére.² A mint már láttuk, az olasz törvényhozásban is vannak ilyenféle törekvések.

A mezőgazdasági proletárság szervezkedése bizonyára megtermi majd a parcellázással üzött visszaélések gazdasági ellenszerét, a mint pl. az ipari munkások itt-ott gazdasági szervezkedéssel is kivívták a nyolc órai munkaidőt, a melyet a pártprogramra a törvényhozástól követel. De épen úgy, a hogy a nyolcórás munkaidő s egyéb munkásvédőtörvények benne vannak a pártprogramodban, a földművelőprogramban is benne kell lennie a *parcellázási védőtörvény* követelésének.

Egy parcellázási védőtörvény ilyenforma lehet:

»Harminc katasztrális holdnál nagyobb termőterület kettőnél több darabra való osztása és darabonként való eladása akár készpénzfizetés mellett, akár résztörlesztésre: a parcellázási adó alá esik.

Ezen adó alól csak állami ellenőrzés alatt, korlátozott haszonnal működő parcellázóbankok, továbbá tagjaik részére való földszerzés céljából alakult parcellázószövetkezetek mentetnek föl.«

E törvény hatása csupán a parcellázási adó magasságától és természetesen az ellenőrzéstől függne. Az adómentesség kihasználása végett rövidesen megalakulnának a társaságok és ezeknek működése a parcellák árait a normális színvonalra szállítaná le.

A parcellázási védőtörvény nem a parasztvédelem, hanem inkább a munkásvédelem kategóriájába tartozik, mert nem a törpebirtok gazdasági alakját védi, hanem a földművelőproletár személyét egy olyan uzsoraszerződés ellen, a melybe proletárhelyzete kényszeríti.

A törpebirtokos közvetlen támogatásának ezenkívül csak egy olyan módja van, a mely a szocialista törekvésekkel nem jut ellentétbe: a törpebirtok szövetkezeteinek támogatása. Ennek a törekvésnek is kifejezésre kell jutnia a programban, annál

¹ A pár éve alakult Magyar Telepítő és Parcellázóbank Részvénytársaság — 1905. évi jelentése szerint — kb. ötven százalék nyereséggel adott túl 17,000 hold parcellázott földön.

² Hugo Böttger: Die Sozialdemokratie auf dem Lande. Leipzig, 1900.

is inkább, mert a földesúri reakció mindenütt sanda szemmel nézi a szövetkezeteket, mihelyt azok a népnek valóban hasznot hajtanak. Németországban az úgynevezett »Mittelstandbewegung« — reakciós mozgalom — forgalmi adókat követel a szövetkezeti mozgalom elfojtására és egyes városokban, a hol túlsúlyra jutott, számos szekatúrával kellemetlenkedik a fogyasztási szövetkezeteknek. A földművelőprogramnak előre számot kell vetnie ezzel az eshetőséggel.

A belterjes gazdálkodásra vonatkozó követeléseket részben már említettük, részben látni fogjuk a következő fejezetben. Ugyanott találkozni fogunk azokkal a követelésekkel, a melyek szükségesek a parasztság védelmére, de nem a szabad verseny, hanem a nagybirtok régi hűbéri előjogai és napirenden levő hatalmi túlkapásai ellen.

Hadat üzeni mindennek, a mi a múlté, követelni mindent, a mi a jövőbe vezet: csak ezzel a jelíggel érheti el célját a szociáldemokrácia a nélkül, hogy önmagával ellentmondásba kerülne. De ilyen programot nem is adhat más irány, mint a szociáldemokrácia.

A program.

Friedrich Hertz az ő *Agrarfrage und Sozialismus* című munkájában, a melyet egy kész földművelőprogrammal végez, ilyen követeléseket támaszt a szociáldemokrata földművelő-programm irányában: legyen ez a programra, következetes, feleljen meg a tények igazságának, legyen rövid és ne tartalmazza a mezőgazdaság fejlődésének olyan részletes előre való megállapítását, a melyet a fejlődés igen könnyen megcáfolhat.

Hertz e maximái teljesen indokoltak. A tudományos kutatásból ezideig ama tények bontakoznak ki, hogy a törpeüzem, különösen ha szövetkezik, nagyon előnyös alakja a földművelésnek, de azokat a terményeket, a melyek gépies munkával is megelégesznek, a nagyüzem mégis gazdaságosabban termelheti. A földművelés magasabb fokra való emelése ez idő szerint, a nyugat és középeurópai viszonyok között azt követeli, hogy a törpeüzem terményeire helyeződjék át a mezőgazdasági termelés súlypontja. Valószínű, hogy ez a helyzet tartós lesz, de nem tudhatjuk, milyen határig. S így jobb, ha a program nem állapítja meg az üzemformák fejlődésének irányát.

Ez annál kívánatosabb, mert a földművelőprogramnak nem szabad ellentétbe jutnia az általános szocialista programmal. Vagy egységes a társadalom fejlődése, vagy nem; ha nem egységes, akkor az ipari proletariátus pártjának nincs szüksége földművelőprogramra. Az a szociáldemokrata párt, a mely földművelőprogramot alkot, már eleve a társadalmi fejlődés egységének alapjára helyezkedett és vagy az általános programot kénytelen a külön földművelőprogramhoz alkalmazni, vagy megfordítva.

Friedrich Hertz programjában ez a fölfogás nem is jut kellő érvényre s ez a program — számos helyes részletes követelésétől eltekintve — inkább látszik valami radikális parasztpárt, mint szocialista földművelő mozgalom programjának. A magyarországi viszonyokra pedig semmiképen sem lehet alkalmazni.

A magyarországi szociáldemokrata párt általános programja több olyan agrárius követelést is tartalmaz, a melyeket az ország viszonyai parancsolóan előtérbe állítanak. Természetes azonban, hogy ezen általános program nem elégti ki a magyarországi földművelőmozgalom összes igényeit. Erre törekszik a következő földművelőprogram, a melynek egyes lényegbe nem vágó módosításoktól eltekintve, a magyarországi szociáldemokrata párt általános programja szolgált alapul:

„A magyarországi földművelő nép szomorú helyzetének közvetlen oka a föld nagy darabjainak korlátlan magántulajdonában rejlik, mely a termőföld helyes vagy helytelen használatát egyesek önkényétől teszi függővé, míg ugyanakkor a nép túlnyomó többségét megélhetésének forrásától, a termőföldtől elzárja. Ez az intézmény, mely a hűbériség korából, a nép erőszakos elnyomásából ered, azóta, hogy a magántulajdon intézményével s a velejáró tőkés nyereszkezéssel egybeforrott, nem csupán a munkásságnak a régi földesúri osztály örökösei által való kizsákmányolását okozza, hanem alkalmassá vált arra is, hogy a földművelést hanyatlásba vigye, a földművelő népet életének feltételeitől részben megfoszssa és kivándorlásra kényszerítse.

Ebből az állapotból a földművelő népet nem a múltba, a nagybirtok-keletkezését megelőző viszonyokba való visszahanyatlás, hanem csakis a jövőbe, a mainál magasabbrendű gazdasági és társadalmi életre való törekvés szabadíthatja meg. Mivel a mai társadalomban a kizsákmányolás minden ága a tőkés termelési rendből származik, s ennek megszüntetése minden kizsákmányolást megszüntet: a földművelő nép is csak úgy érheti el teljes fölzsabadulását, ha egész erejével a tőke ellen minden országban küzdő nemzetközi szociáldemokrata munkásság soraiba áll, s ezzel

együtt harcol minden kizsákmányolás ellen a szocialista termelési és társadalmi rendért, a melyben mindenkinek joga lesz a munkára és a megélhetésre, s a melyben a föld, mint társadalmi tulajdon azoknak fog rendelkezésére állani, a kik megművelik.

Úgy e véggél megközelítésének, mint a földművelő nép magasabb testi és szellemi kultúrájának első követelménye, hogy a föld művelése magasabb fokra emeltessék. Magyarország szociáldemokrata földművelői saját helyzetük javításával kapcsolatban erre törekcszenek minden módon és minden eszközzel, a melyet a gazdasági fejlődés menete és a dolgozó nép érdeke előír. Ehhez képest összes céljaik előkészítésére a következőket követelik:

1. Általános, egyenlő, közvetlen szavazójogot minden választásnál és szavazásnál, az állam minden 20 éven felüli polgárának, nemi különbség nélkül. Titkos és községenként való szavazást. Aránylagos képviseletet. Minden választó megválasztható. A szavazások törvényes munkaszüneti napon tartassanak. Országgyűlési, megyei és községi választások kétévenként történjenek.

2. A főrendiház eltörlését. Közvetlen törvényhozást a nép indítványozó és elvető joga útján.

3. Teljes önkormányzatot. Az állami, megyei és községi hatóságok függetlenítését, az összes testületek és hivatalnokok választását, azok felelősségét és szavatosságát. Mindennemű öröklött hivatal és rang eltörlését.

4. Az országban élő minden nemzet teljes egyenjogúsítását,

5. Az állandó hadsereg eltörlését. A nép felfegyverzését és védképessé nevelését. Béke vagy háború kérdésében döntsön a népképviselet. Nemzetközi viszályoknak választott bíróság útján való eldöntését.

6. Mindazon törvények és rendeletek eltörlését, a melyek az agitáció és véleménynyilvánítás szabadságát korlátozzák; a sajtó, az egyesülés, a gyülekezés és költözködés teljes szabadságát.

7. Minden vallási társulat és egyház magánegyesülésnek, mindenki vallása magánügynek nyilváníttassék. Közpénz vallási célokra nem fordítható. Az egyházi birtokok elkobzását és köztulajdonba vételét. E birtokok munkásszövetkezeteknek adandók bérbe s jövedelmük csakis kulturális célokra fordítandó.

8. Ingyenes igazságszolgáltatást és jogvédelmet. Az ártatlanul vádoltak, letartóztatottak vagy elítéltek kártalanítását. A halálbüntetés eltörlését. A katonai és minden kiváltságos bíróságok eltörlését.

9. A közigazgatási hatóságok bíraskodásának megszüntetését.

10. Mindennemű munkás- és cselédigazolvány megszüntetését. Teljes szerződési szabadságot. A mezőgazdasági munkástörvény és a cseléd törvény eltörlését.

11. Mezőgazdasági munkáévédtörvényeket. Törvényesen szabályozott munkaidőt évszakok szerint a 8 órai munkaidőnek megfelelően. Hetenként legalább 36 óras munkaszünetet kivétel nélkül minden munkás és cseléd számára. A természeti körülményekkel járó kivételes esetek szigorú körülhatárolását. A 14 éven aluli gyermekek napszámmunkájának eltiltását. A lakásügy törvényes szabályozását.

12. A természetben való bérfizetés eltörlését.

13. Szigorú földművelési felügyeletet a munkásszervezetek által választott felügyelők útján; a munkásvédelmi törvények megszegői elzárással büntetendők. Beható hivatalos munkásstatistikát.

14. Az egészségügy államosítását. Ingyen orvost és a gyógyításhoz szükséges eszközöket. Ingyen temetkezést.

15. Az összes foglalkozási ágakban alkalmazottaknak betegség, baleset, munkanélküliség, rokkantság és aggkor esetére való kötelező biztosítását a biztosítottak önkormányzatával és azok megterhelhetése nélkül.

16. Az állami, megyei és községi birtokok eladásának megtiltását és munkásszervezeteknek való bérbeadását.

17. A kötött birtok intézményének megszüntetését.

18. A Nagy-Alföld és az ország egyéb öntözhető vidékeinek csatornázását állami kezelésben, az érdekelt birtokosság költségén. Nagyarányú talajjavítást egységes terv alapján, kölcsönrel támogatott községi szervezetek által.

19. Korlátlan szervezetkezési szabadságot. A munkások és kisgazdák szervezeteteinek mindennemű forgalmi és üzemadótól való fölmentését s a kereskedelmi törvény hatálya alul való kivételét.

20. Parcellázási védőtörvényt.

21. Önálló birtokközségek, puszták, majorok bekebelezését a legközelebbi és legnépesebb községekbe. A kisközségek és mezővárosok tanácsainak eltörlését; közvetlen ügydöntést népszavazás útján.

22. Az adókivetés alapjául szolgáló kataszteri földbecslés felülvizsgálását népbizottságok által.

23. A föld művelési fokának ellenőrzését népbizottságok által. Büntető jellegű adó kivetését mindazon birtokosokra, a kik birtokuk egy minőségi osztály szerint való maximális részét, vagy ennél nagyobb darabját parlagon hagyják vagy lefelől alakítják.

24. Az önálló vámterületet.

25. Fokozatos jövedelmi, vagyon- és öröklési adót. A közvetett (fogyasztási) adók eltörlését. A dohányegyedárúság megszüntetését. Minden pénzügyi és élelmiszer-vámnak, valamint a városi vámnak megszüntetését; eltörlését mindazon gazdaság-politikai intézkedéseknek, a melyek a népesség többségét egy kisebbség javára megkárosítják. A megélhetéshez szükséges jövedelem adómentességét.

26. A köztulajdon fokozatos kiterjesztését: az erdők, vízierők, bányák és a közlekedés nagy eszközeinek köztulajdonba vételét.

27. A közoktatásnak állami, megyei és községi szervezését. A községi iskolák terheinek állami fedezését. A felekezeti iskolák megszüntetését. A vallásitanítás eltörlését a nyilvános iskolákban. Általános, kötelező, ingyenes oktatást és ellátást a népiskolákban; a felsőbb iskolákban azok számára, a kik képességüknél fogva a további kiképzésre alkalmasaknak bizonyulnak. Kötelező és ingyenes mezőgazdasági oktatást a fiatal földművelők részére. Kötelező járási földművelőegyleteket, vándorelőadásokat, kísérleti állomásokat, mintagazdaságokat, állattenyésztő mintatelepeket, nemesített apaállatok központi tenyésztését.

28. A nagybirtok minden régi korból eredő előjogának eltörlesztését. A halászati és vadászati jog községivé tételét és községi kezelését a lakosság szabad elhatározása szerint.

*

Minden ország kultúráját a termelőerők határozzák meg. Hogy Magyarország kulturáltammá lehessen, annak egyedüli feltétele, hogy termelőerői a modern kultúra színvonaláig emelkedjenek.

A termelőerők emelkedését azonban egy fejlődésre képtelen osztály akadályozza és ezen osztály szívosán ragaszkodik uralmának avult gazdasági és politikai kereteihez. De már benne vagyunk a forradalomban, a mely ezeket az avult kereteket szét fogja dobni, hogy a fejlődésnek szabad utat nyisson.

E fejlődéstől három társadalmi réteg várja boldogulását: a burzsoázia, az ipari munkásság és a földművelő nép. E három réteg azonban nem járul egyenlő mértékben az új Magyarország kialakulásához.

A kereskedő és iparososztályból, a burzsoáziából hiányzanak a forradalmi energia összes föltételei. Ez az osztály nem úgy áll a földesurakkal szemben, mint a francia forradalom bátor polgársága, hanem inkább úgy, mint az elhízott, előjogait féltő modern nyugati burzsoázia egy magyarországi különítménye. Ettől az osztálytól csak nagyon keveset, vagy épen semmit sem lehet várni. A küzdelem oroszlánrésze eddig még az ipari munkásságé. Ez indította meg a lavinát, de a harcot végigküzdeni egymagában aligha lesz képes. Egy új harcosra van szükség, egy olyan tényezőre, a mely uralmának gazdasági alapjaiban támadja meg a földbirtokosságot. *Az európai kultúrájú Magyarország léte vagy nemléte ez idő szerint a földművelőmozgalom sikerén fordul meg.*

És ez a siker nem maradhat el. A történelmi fejlődés mint kétségtelen bizonyosságot állítja elénk.

A XVIII. század végén a francia forradalom kortársai azt hihették, hogy Európa teljesen meg fog szabadulni a hűbéri ségtől és az amerikai Egyesült-Államokhoz hasonló szabad kulturterület lesz, a melyen a kapitalizmus fejlődésének mi sem áll útjában. A fejlemények azonban csalódást hoztak. Csupán a franciáknak sikerült a hűbéri földbirtok nagyobb részét kiküszöbölniök, mert elég korán jöttek a forradalmi események. Harminc-negyven évvel később már a francia forradalom sem sikerült volna, mert a növekvő fogyasztás, s a

világforgalomba bevont mezőgazdasági terület csekély terjedelme fölthajtotta a gabonaárakat és új erőt öntött a hűbéri földbirtokba. A negyvennyolcas időkben a földesúri osztály az ipari kapitalizmus összes támadásainak sikeresen ellentállott és arra kényszerítette a kapitalista-osztályt, hogy kompromisszumot kössön vele, sőt Magyarországon ő maga volt az, a ki széjjelbontotta a régi rend kereteit, hogy gazdasági hatalma érvényre jusson. Addig, míg arról volt szó, hogy Közép- és Nyugat-Európa területe az egyre szaporodó iparos fogyasztóknak kenyeret adjon: a hűbéri nagy- és középbirtok fönmaradása gazdasági szükségszerűség volt, a melylyel a kapitalista-osztály nem tudott megbirkózni.¹ Csak a múlt század nyolcvanas éveiben kerekedett felül a kapitalizmus, az amerikai és a keleteurópai vasúthálózat kiépítése és a hajózás nagyarányú fejlesztése által, a mely a gabonatermő területet nagy mértékben kiterjesztette. Az agrárkrízis, a mely ekkor beállt: a hűbéri osztály válsága. A mire 1789 óta nem volt példa: újra előtérbe nyomul annak lehetősége, hogy Európa megszabaduljon a földesúri osztálynak a fejlődést akadályozó hatalmától, a melyet ez osztály a föld monopóliumából merít. E cél kiküzdésére azonban a XX. század burzsoáziája aligha képes.

Még ma nehéz arra következtetni, milyen hatással lesz az a körülmény a nagy iparos államok munkásmozgalmára. Az angol munkásság körében a Chamberlain-féle védővamos agitáció ellenhatásként fölhangzik már az a követelés, hogy Angliát meg kell szabadítani a lordok földmonopóliumától. Kérdés, vajjon a német munkásmozgalom képes lesz-e még sokáig elzárkózni e kérdés elől? A német szociáldemokrácia külső és belső határfokát egy erős konzervatív vonás mérsékeli mindaddig, míg az agrárkérdésben állást nem foglal és a junker-uralom kiirtását legközelebbi feladatának el nem ismeri. Ez kockázatosabb dolog a választási harcoknál, de nagyobb lépéssel is viszi előre a kollektívizmus ügyét és a munkásosztály anyagi boldogulását. A szocialista társadalmi ideál hangoztatása önmagában még nem forradalmi természetű; *csak azok a valóban forradalmi célok, a melyek a ma és a holnap*

¹ Feltűnő és megfontolásra méltó körülmény, hogy a nyugateurópai kapitalizmus katasztrófaszerű nagy válságai a XIX. század húszas éveitől a nyolcvanas évekig terjedő időszakba esnek, tehát a magas gabonaárak korába. E válságok történetének aligha elhanyagolható része a kenyérdrágaság, a mely a nép fogyasztóképességét csökkentette.

valóságában gyökereznek, s a melyek épen közelségüknél fogva cselekvésre kötelezik a hirdetőjüket. A szociáldemokrata mozgalom akkor teljesíti hivatását, ha híven törekszik ideálja felé, s ez esetben óriási propagandisztikus erővel rendelkezik. De csak úgy, ha kulturális eszményének megközelítéséért akar is, tud is nagyot cselekedni és nem kelti közvetlen céljainak kicsinyessége és belső életének lapossága által a proletariátusban azt a benyomást, hogy eszményét, a melyet szorgalmasan hirdet, önmaga is utópiának tartja.

Ez az igazság közelebbről érinti a földművelő országok szocialistáit, mint az iparos államokban élő elvtársaikat, mert a földművelő országok kultúrája még mélyebben alatta marad a kollektivizmus színvonalának, mint a kapitalista ipari kultúra. Az orosz szocialisták megértették és átérezték ezt; mindenkori állásfoglalásuk tanúskodik róla. Viszont kevés céltudatosság rejlett a magyarországi munkásmozgalom eddigi irányában, a mely — német mintára — egyoldalúan az ipari burzsoázia ellen szegeződött, a tulajdonképeni uralkodóosztályt, a földbirtokosságot pedig inkább csak felületesen támadta. A nagy politikai válság e tekintetben egészséges változást hozott létre, s ez remélhetőleg tartós is lesz. Magyarország nem egészen Oroszország, de földművelő állam úgy, mint emez. A magyarországi munkásmozgalom is rá van utalva, hogy nagy közelfekvő célokért álljon sorompóba és a forradalmi energia tekintetében sem maradhat el nagyon messze az oroszországi mögött. Tehát nem szabad belecsondosodnia a német mintába, s a mozgalom súlypontjának át kell helyeződnie a földművelő szervezkedésre, mert a földesúri Magyarországot csak a földművelés forradalma emelheti ki a sarkaiból.

Dániel Arnold.